

Archeologienota
**Groot-Bijgaarden (Dilbeek) – Brusselstraat-
Stationsstraat**

David Vanhee en Ruth Ferket

Bornem
2020

Colofon

Rapporten van het archeologisch onderzoeksbureau All-Archeo bvba

Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Auteurs: David Vanhee en Ruth Ferket

All-Archeo bvba
Woestijnstraat 45
2880 BORNEM

Wettelijk depot nummer
D/2020/12.807/16

© All-Archeo bvba

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en /of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever.

All-Archeo bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
2	Verslag resultaten bureauonderzoek	5
2.1	Administratieve gegevens	5
2.2	Archeologische voorkennis	11
2.3	Onderzoeksopdracht	11
2.3.1	Vraagstelling en randvoorwaarden	11
2.3.2	Beschrijving geplande werken	11
2.3.3	Werkwijze	14
2.4	Assessmentrapport	14
2.4.1	Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied	14
2.4.2	Historische beschrijving van het onderzochte gebied	21
2.4.3	Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader	29
2.4.4	Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese	32
2.4.5	Afweging noodzaak verder vooronderzoek	33
3	Samenvatting	35
4	Bibliografie	36
4.1	Publicaties	36
4.2	Websites	36
5	Bijlagen	37
5.1	Archeologische periodes	37

1 Inleiding

Deze archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van de aanvraag van een omgevingsvergunning waarbij de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 1000 m² of meer beslaat, de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 3000 m² of meer bedraagt en waarbij de percelen helemaal buiten de archeologische zones liggen, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones,¹ zoals bepaald in artikel 5.4.1 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Het onderzoeksgebied valt niet binnen een beschermde archeologische site, noch binnen een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.²

Alle coördinaten die weergegeven worden, zijn uitgedrukt in Lambert 72, tenzij anders vermeld.

De uitvoering van vooronderzoek zonder ingreep in de bodem gaat steeds de uitvoering van vooronderzoek met ingreep in de bodem vooraf. Het doel van een archeologisch vooronderzoek wordt immers met een minimum aan destructie van het archeologisch erfgoed bereikt.

¹ <https://geo.onroenderfgoed.be>

² <https://geo.onroenderfgoed.be>

2 Verslag resultaten bureauonderzoek

Het doel van de archeologische bureaustudie is de aanwezigheid, aard en bewaringsomstandigheden van de archeologische monumenten te kunnen inschatten, de landschappelijke opbouw van het gebied te kennen, om de impact van de werken op het aanwezige archeologische erfgoed in te schatten en daaruit concrete aanbevelingen te formuleren voor de verdere prospectiestrategie.

2.1 Administratieve gegevens

Projectcode: 2019L204

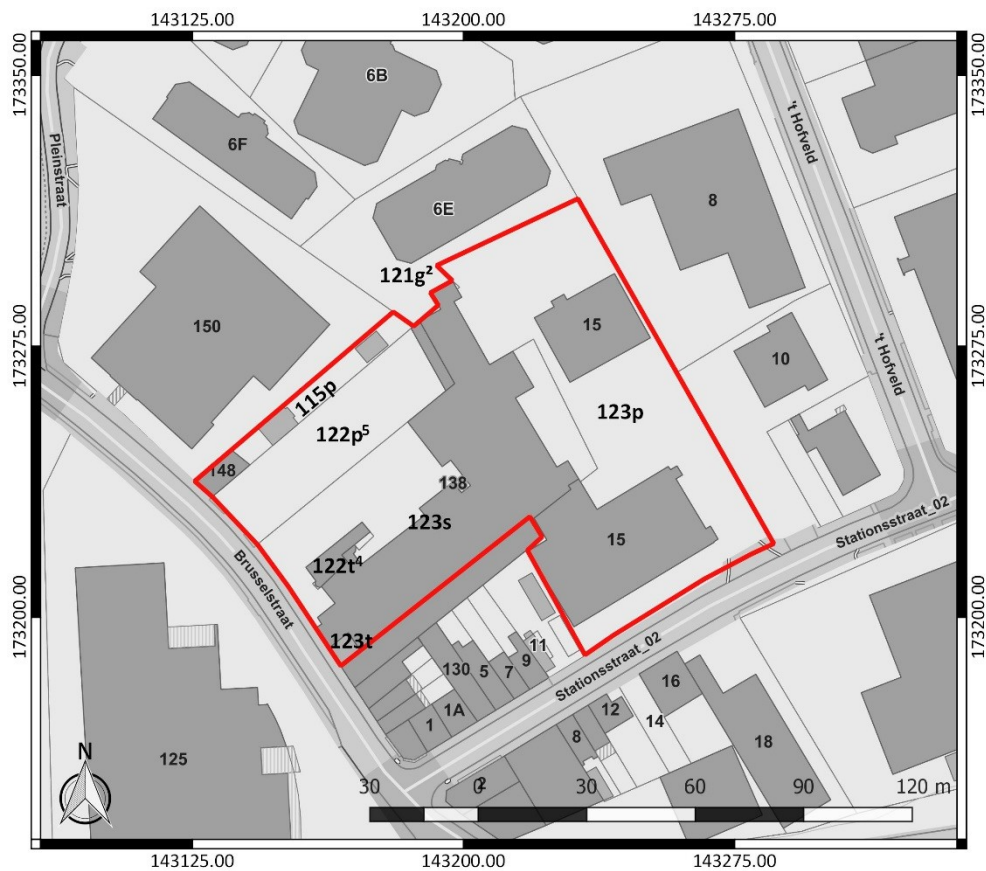
Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Locatie (provincie, gemeente, deelgemeente, adres, toponiem): Vlaams-Brabant, Dilbeek, Groot-Bijgaarden, Brusselstraat-Stationsstraat, Brusselstraat-Stationsstraat

Bounding box x/y Lambert 72 coördinaten:

- 143232, 173316
- 143286, 173220
- 143166, 173187
- 143126, 173238

Kadastraal plan:

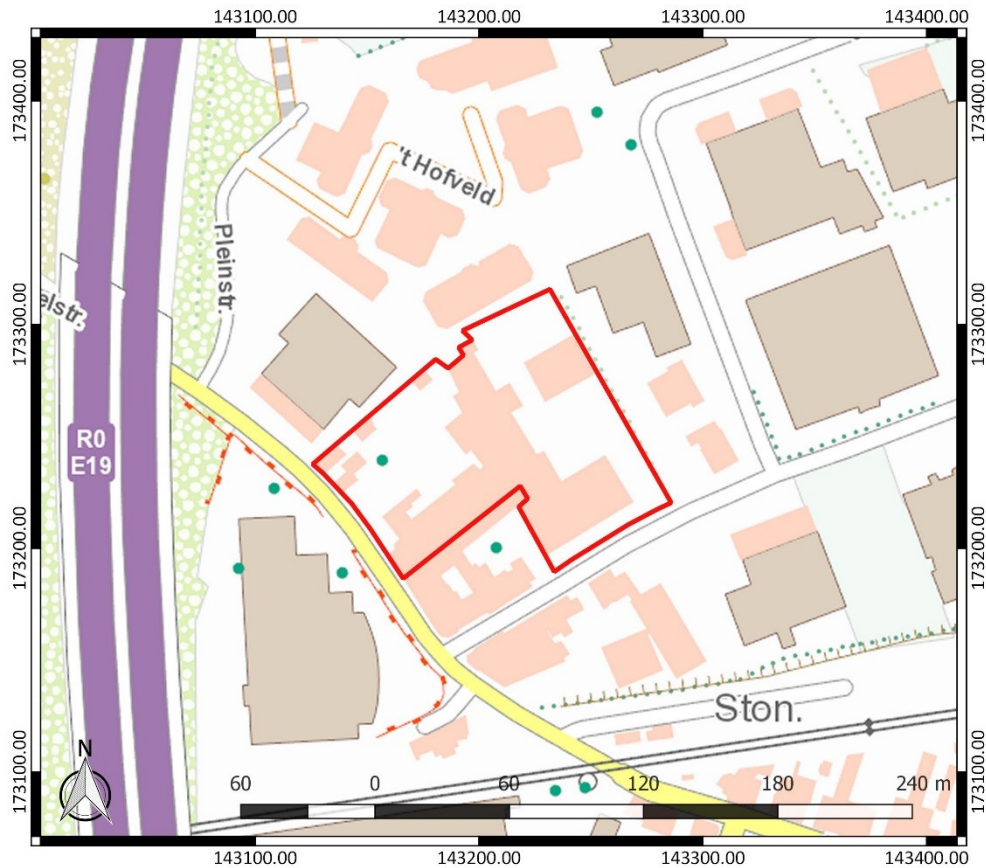

Figuur 1: Kadastraal plan met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

Kadastrale percelen: Dilbeek, Afdeling 4 (Groot-Bijgaarden), sectie A, nummers 115p, 121g² (partim), 122p⁵, 122t⁴, 123p, 123s en 123t

Oppervlakte onderzoeksgebied: ca. 11061 m²

Topografische kaart:

Figuur 2: Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.dov.vlaanderen.be>)

Begin- en einddatum uitvoering onderzoek: 24/12/2019 – 10/01/2020

Relevante termen uit de thesauri bij de Inventaris Onroerend Erfgoed: bureauonderzoek, steentijd, metaaltijden, Romeinse tijd, middeleeuwen, nieuwe tijd, nieuwste tijd, akkerland, grasland

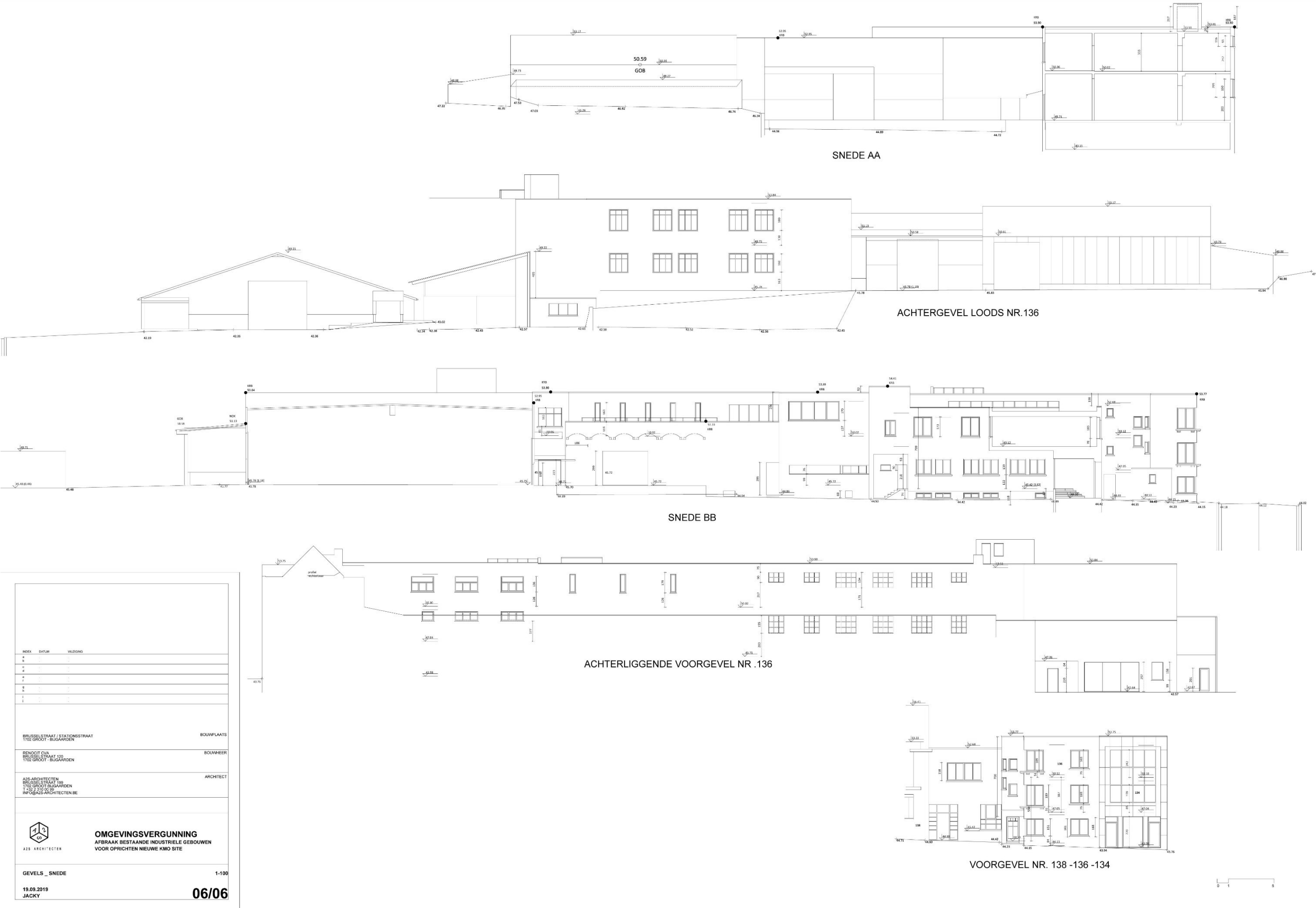
Verstoorde zones: Er bevinden zich industriële gebouwen en verhardingen ter hoogte van het onderzoeksgebied (Figuur 3). Er kan verondersteld worden dat de realisatie ervan enige negatieve impact heeft gehad op het archeologisch bodemarchief. De precieze aard en de omvang van deze verstering is echter niet gekend. Wel weten we dat een deel van de bestaande bebouwing onderkelderd is tot op een diepte van ca. 2,56 m (bovenzijde vloerplaat). De kelders hebben een oppervlakte van ca. 1308 m².

Figuur 3: Verstoringenkaart, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

Figuur 4: Plan van de bestaande toestand (A2S-Architecten)

Figuur 5: Snedes bestaande toestand (A2S-Architecten)

Figuur 6: Kelderplan van de bestaande toestand (A2S-Architecten)

2.2 Archeologische voorkennis

Er is geen concrete archeologische voorkennis met betrekking tot het onderzoeksgebied.

2.3 Onderzoeksopdracht

2.3.1 Vraagstelling en randvoorwaarden

Naar aanleiding van de geplande werken ter hoogte van het onderzoeksterrein werd een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Hierbij staat de vraag centraal wat de impact zal zijn van de geplande werken op het archeologisch bodemarchief. Op basis daarvan wordt een afweging gemaakt of verder archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem nodig is.

Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein?
- Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?

Randvoorwaarden: er zijn geen randvoorwaarden van toepassing.

2.3.2 Beschrijving geplande werken

Op het terrein zal een nieuwe KMO-site aangelegd worden (Figuur 7). Voor de bouw van de nieuwe KMO-units zullen de bestaande industriële gebouwen afgebroken worden.

Een groot deel van het terrein zal bebouwd worden. In totaal worden er 25 nieuwe units opgetrokken. De funderingswijze en -diepte zijn op dit moment nog niet bekend. Ze zijn afhankelijk van de resultaten van het stabiliteitsonderzoek. Centraal wordt wegenis aangelegd in asphalt. Langs de weg en langs de units worden parkeerplaatsen aangelegd in klinkers. De verhardingen kennen een verstoringsdiepte van ca. 52 cm. Centraal onder de wegenis wordt een gescheiden rioleringsstelsel voorzien. De riolering wordt aangelegd tot op een diepte van 2,24 m. Verder wordt er groenaanleg gepland. De groenzones komen voornamelijk langs de achterzijde van de KMO-units te liggen.

Figuur 7: Inplantingsplan (A2S-Architecten)

Figuur 8: Ontwerpplan riolering en omgevingsaanleg (MESO studiebureau)

2.3.3 Werkwijze

Het bureauonderzoek heeft betrekking op een zone die gekenmerkt wordt door een lage densiteit aan bebouwing in het verleden. Daarom wordt bijzondere aandacht besteed aan de landschappelijke opbouw en het landgebruik van het gebied.

Voor het bureauonderzoek zijn de aardkundige gegevens online opgezocht via www.dov.vlaanderen.be en www.geopunt.be. De geomorfologische kaart en de bodemerosiekaart zijn niet beschikbaar voor het onderzoeksgebied. Het historisch kaartmateriaal is gegeorefereerd geraadpleegd op www.geopunt.be.

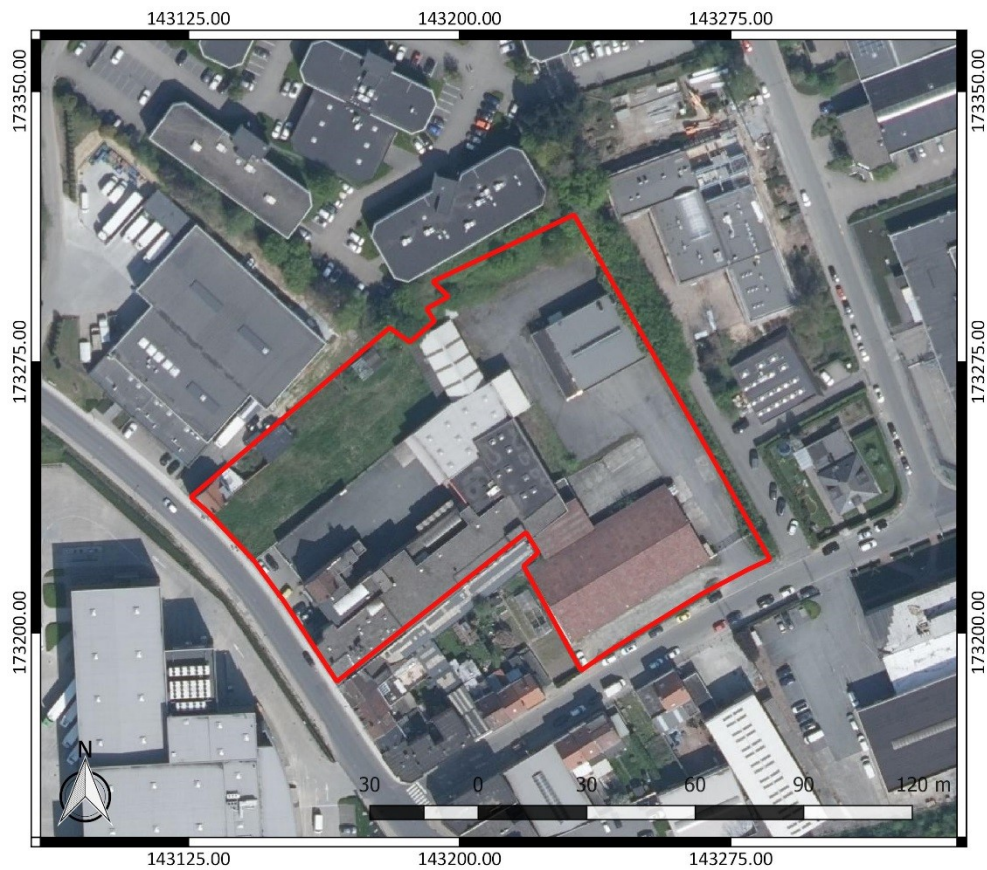
Het belangrijkste beschikbare historisch kaartmateriaal werd geraadpleegd om de gebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied van de laatste eeuwen zo goed mogelijk te kennen. Met de Villaretkaart (1745-1748), de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778), de Atlas der Buurtwegen (1841), de Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van P.C. Popp (1842-1879) en de Vandermaelenkaart (1846-1854) worden vijf momentopnames bekeken, voorafgaand aan de stafkaarten. De informatie afkomstig uit historisch kaartmateriaal kan een impact hebben op de inschatting van de kwaliteit van het eventueel aanwezige oudere bodemarchief. Beschikbare stafkaarten en luchtfoto's van het onderzoeksterrein werden geraadpleegd op www.geopunt.be en op www.cartesius.be. Ze worden enkel weergegeven in voorliggende studie wanneer ze een relevante bijdrage kunnen leveren aan de onderzoeksvragen met betrekking tot de landschapshistoriek, de gebruiksgeschiedenis van het terrein of de evolutie van de historische bebouwing.

In het kader van de vraagstelling rond het archeologisch potentieel van het terrein werden de Centrale Archeologische Inventaris en de landschapsatlas geraadpleegd. De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen.

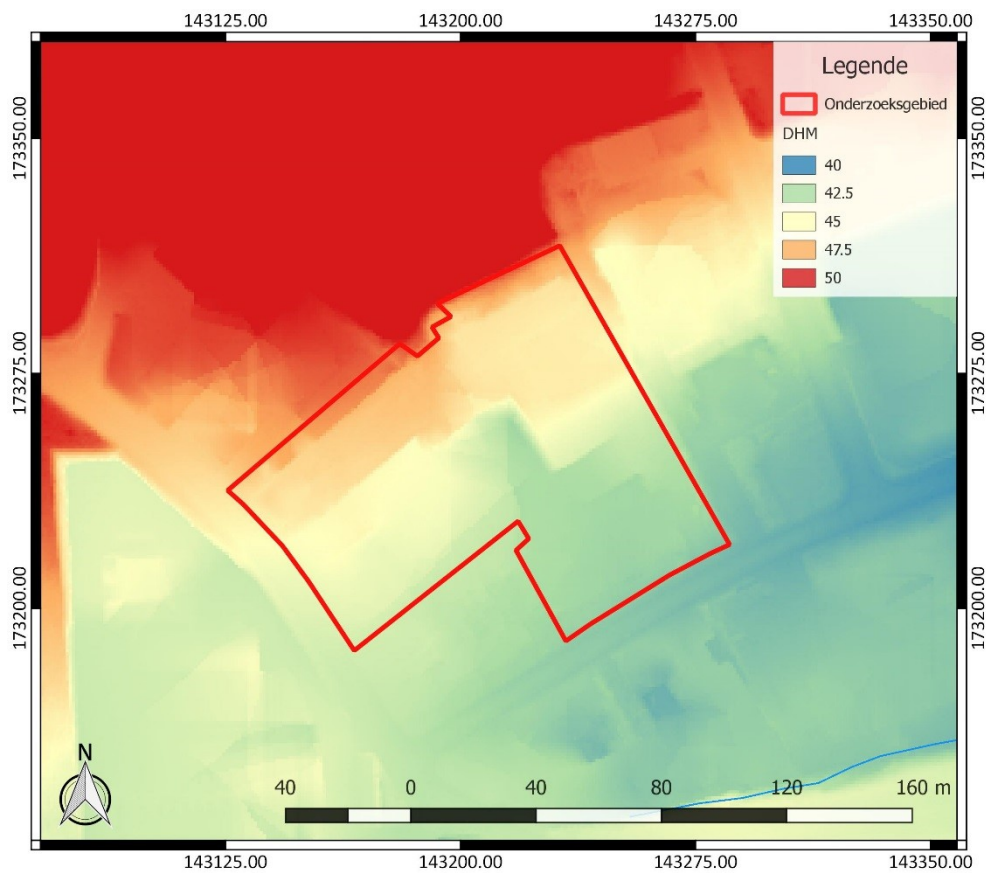
2.4 Assessmentrapport

2.4.1 Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied

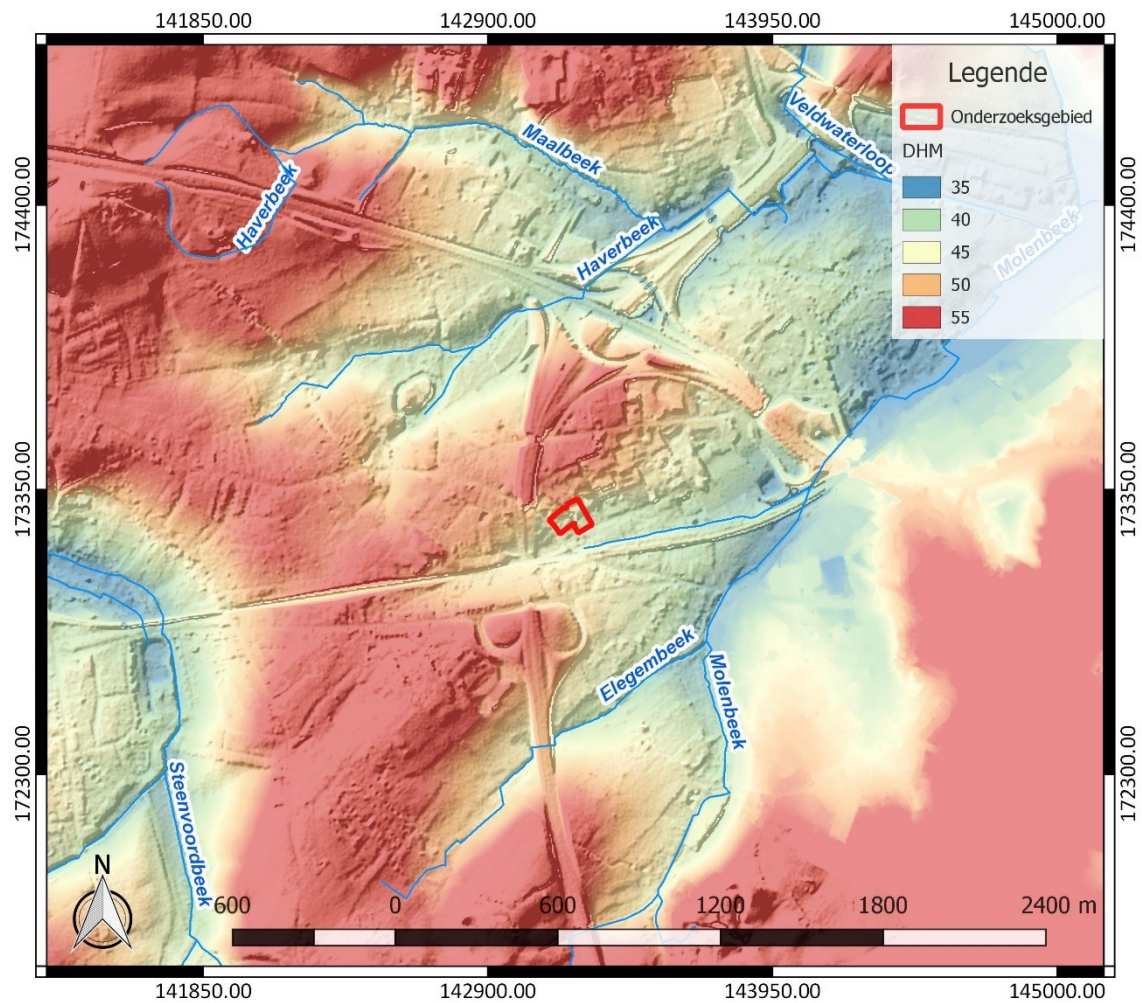
Het onderzoeksgebied bevindt zich ten zuidoosten van het centrum van Groot-Bijgaarden. Het terrein wordt in het zuidoosten begrensd door de Stationsstraat en in het zuidwesten door de Brusselstraat. Ten noorden en ten oosten bevindt zich 't Hofveld. Ten noordwesten ligt de Pleinstraat (Figuur 9). Volgens het gewestplan is het terrein gelegen in industriegebieden. Hydrografisch behoort het tot het Dijlebekken. Ten noorden van het projectgebied stromen de Haverbeek en de Maalbeek. Ten oosten en ten zuidoosten loopt de Molenbeek. De Elegembeek bevindt zich ten zuidoosten en ten zuiden. Ten zuidwesten en ten westen is de Steenvoordbeek gesitueerd (Figuur 11).

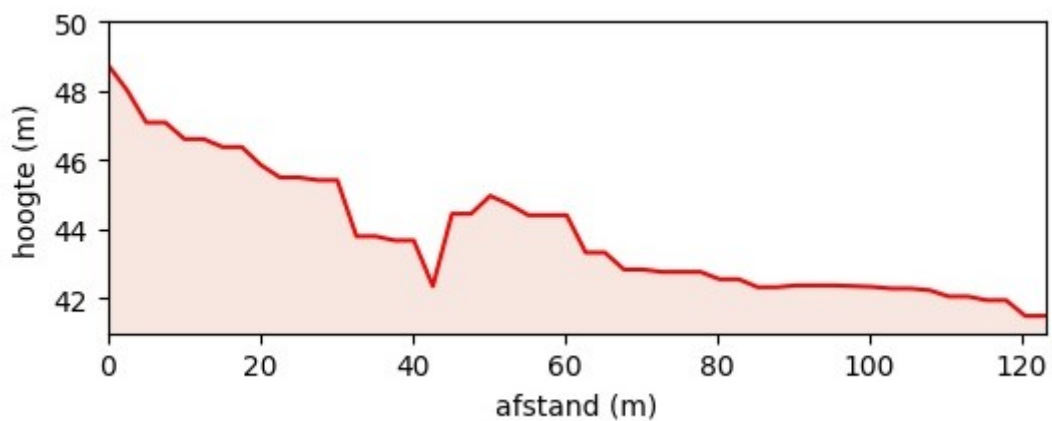
Figuur 9: Luchtfoto van 2018 met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.geopunt.be/kaart>)

Figuur 10: Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m, met aanduiding van het onderzoeksgebied

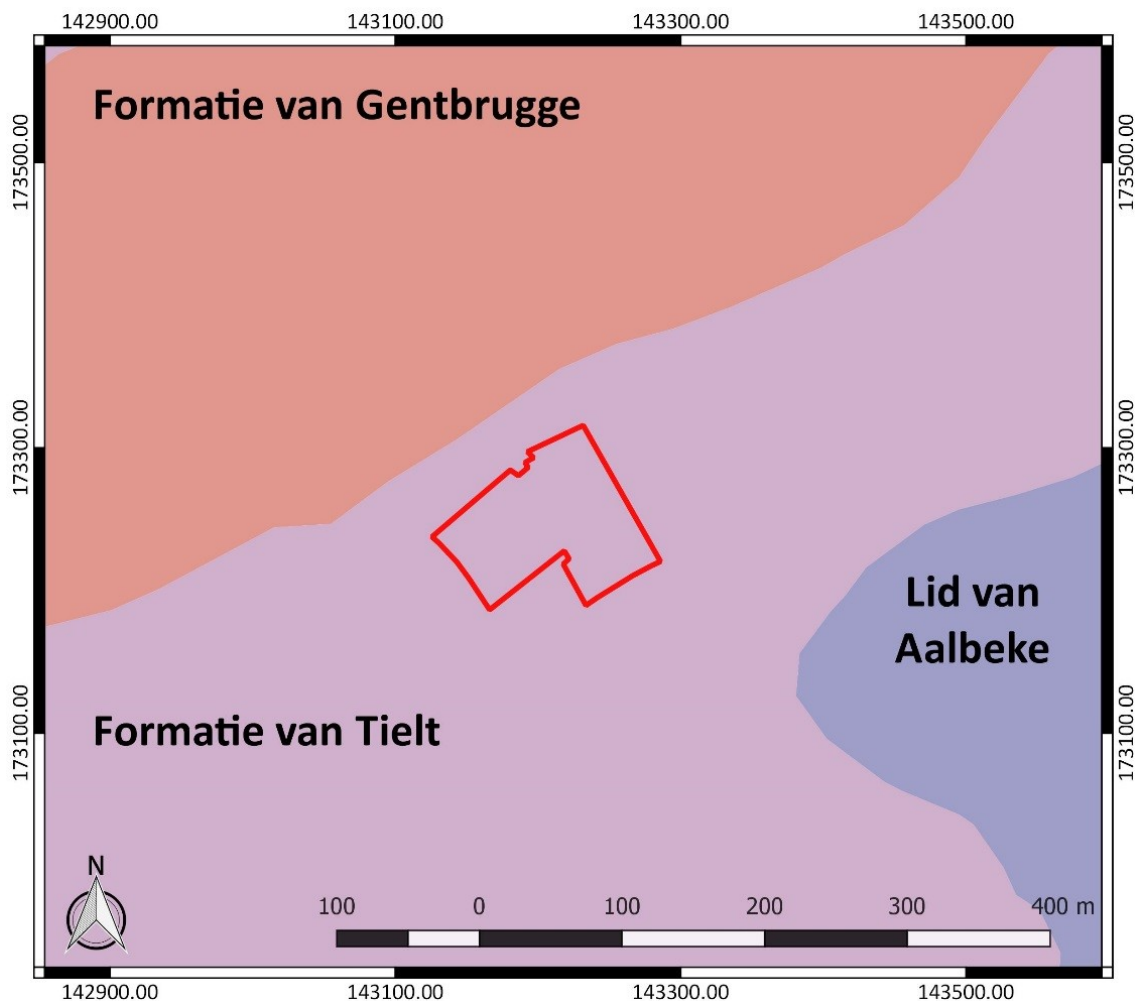

Figuur 11: Hydrografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied, Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m (<https://www.geopunt.be/kaart>)

Figuur 12: Hoogteverloop van noordwest naar zuidoost over het onderzoeksgebied (www.geopunt.be/kaart)

Geomorfologisch behoort Groot-Bijgaarden tot het glooiend landschap van het Pajottenland, dat zich uitstrekt langs de linkerflank van de Zennevallei. In dit gebied is het laagste punt (ca. 10 m TAW) gelegen in de Dendervallei. Grotere hoogtes worden bereikt op geïsoleerde heuveltoppen die lokaal voorkomen, zoals de kam tussen Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek en Dilbeek, die ten zuiden en ten zuidwesten van het onderzoeksgebied gesitueerd is. Het landschap van Groot-Bijgaarden is heuvelachtig.³ Het onderzoeksgebied bevindt zich op de zuidoostelijke flank van een heuvelrug (Figuur 10). Het terrein kent een hoogte van 41,5 tot 48,8 m TAW en helt sterk af naar de Molenbeek in het zuidoosten (Figuur 12).

Figuur 13: Tertiaire geologische ondergrond met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

De tertiaire ondergrond van het onderzoeksgebied (Figuur 13) bestaat uit de Formatie van Tiel, die grijsgroen zeer fijn zand tot silt omvat en kleihoudend is. Ten noordwesten is de Formatie van Gentbrugge gesitueerd. Deze wordt gekenmerkt door grijsgroen fijn zand, dat glauconiethoudend is, overgaand in zandhoudende klei tot donkergrijze klei, die plaatselijk zandsteenbanken (veldsteen) bevat. Ten zuidoosten is het Lid van Aalbeke weergegeven, dat bestaat uit donkergrijze tot blauwe klei met glimmers.⁴

³ Schroyen 2003, 4; Agentschap Onroerend Erfgoed 2019: Groot-Bijgaarden [online], <https://id.erfgoed.net/themas/14247> (geraadpleegd op 24 december 2019)

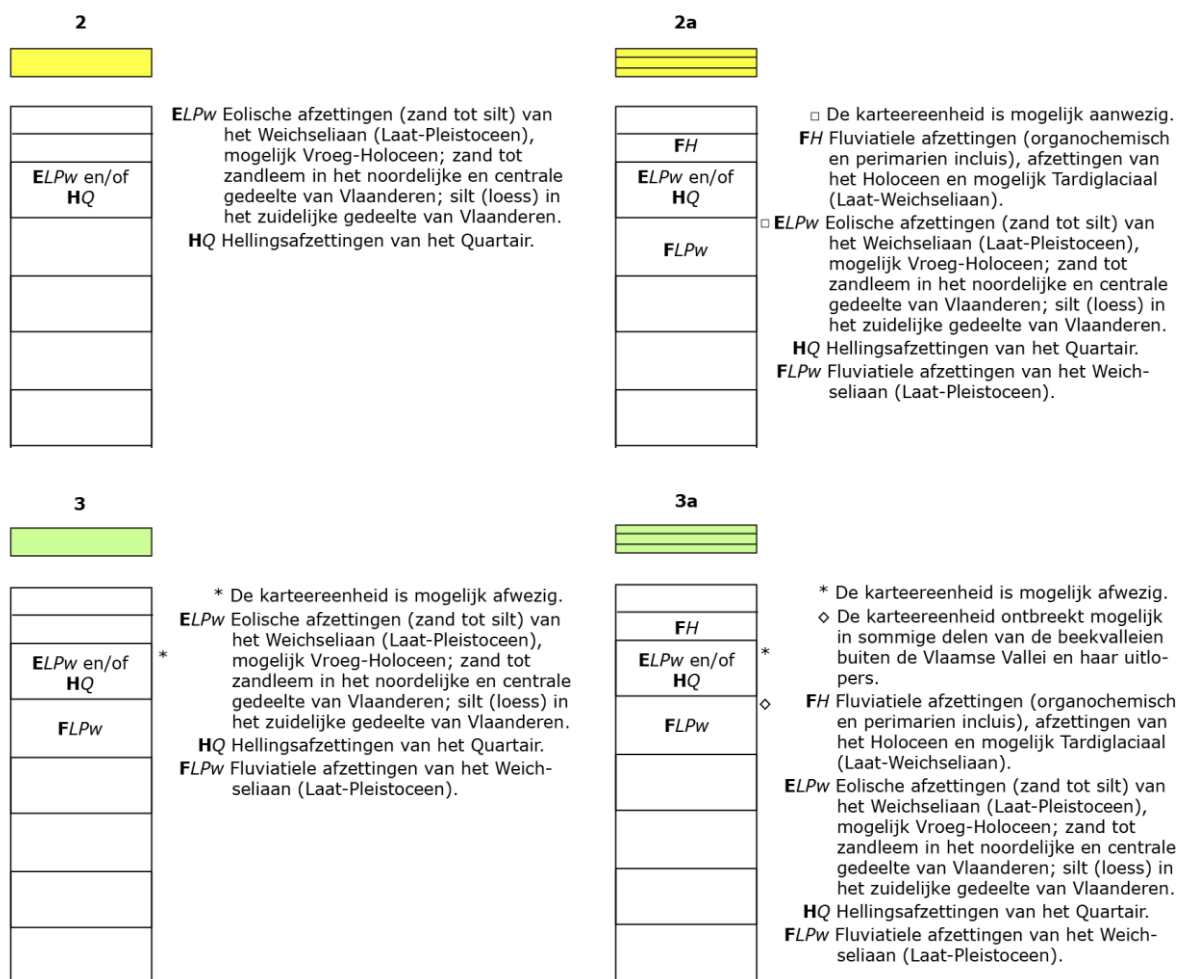
⁴ www.geopunt.be/kaart

De quartairgeologische kaart (Figuur 14) geeft aan dat in het onderzoeksgebied eolische afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) en mogelijk van het Vroeg-Holoceen voorkomen, en/of hellingafzettingen van het Quartair. Langs de zuidelijke rand van het terrein (gearceerd weergegeven) zijn deze afzettingen mogelijk afwezig. Hier komen mogelijk ook oudere fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) voor. Er bevinden zich tevens jongere fluviatiele afzettingen van het Holoceen en mogelijk van het Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan).⁵

Figuur 14: Quartairgeologische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

⁵ www.geopunt.be/kaart

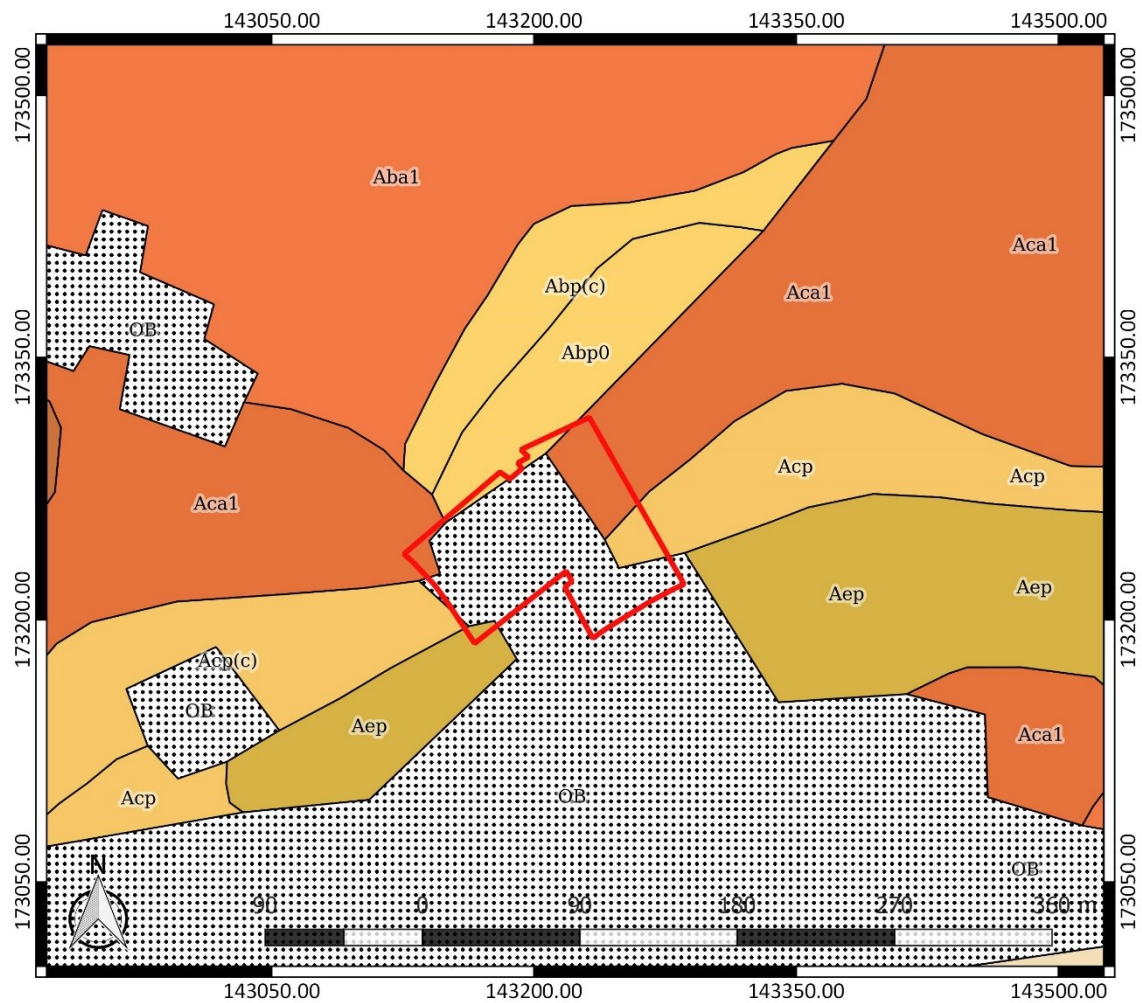

Figuur 15: Legende bij de quartairgeologische kaart (www.geopunt.be)

De bodemkaart (Figuur 16) situeert het onderzoeksgebied grotendeels in een bebouwde zone (OB). In het noordoosten en het westen van het terrein wordt op basis van de bodemkaart een matig droge en zwak gleyige leembodem met textuur B horizont en een dunne A horizont van minder dan 40 cm (Aca1) verwacht.⁶ In het oosten treffen we een matig droge leembodem zonder profiel (Acp) aan. Langs de zuidwestelijke rand van het onderzoeksgebied is een variatie op dit bodemtype aangegeven, met een bedolven textuur B horizont op minder dan 80 cm diepte (Acp(c)), terwijl in het uiterste zuidwesten een natte leembodem zonder profiel (Aep) te bemerken is. In het noordwesten van het terrein toont de bodemkaart een droge leembodem zonder profiel (Abp0). Het leemdek van deze bodem is meer dan 125 cm dik.⁷

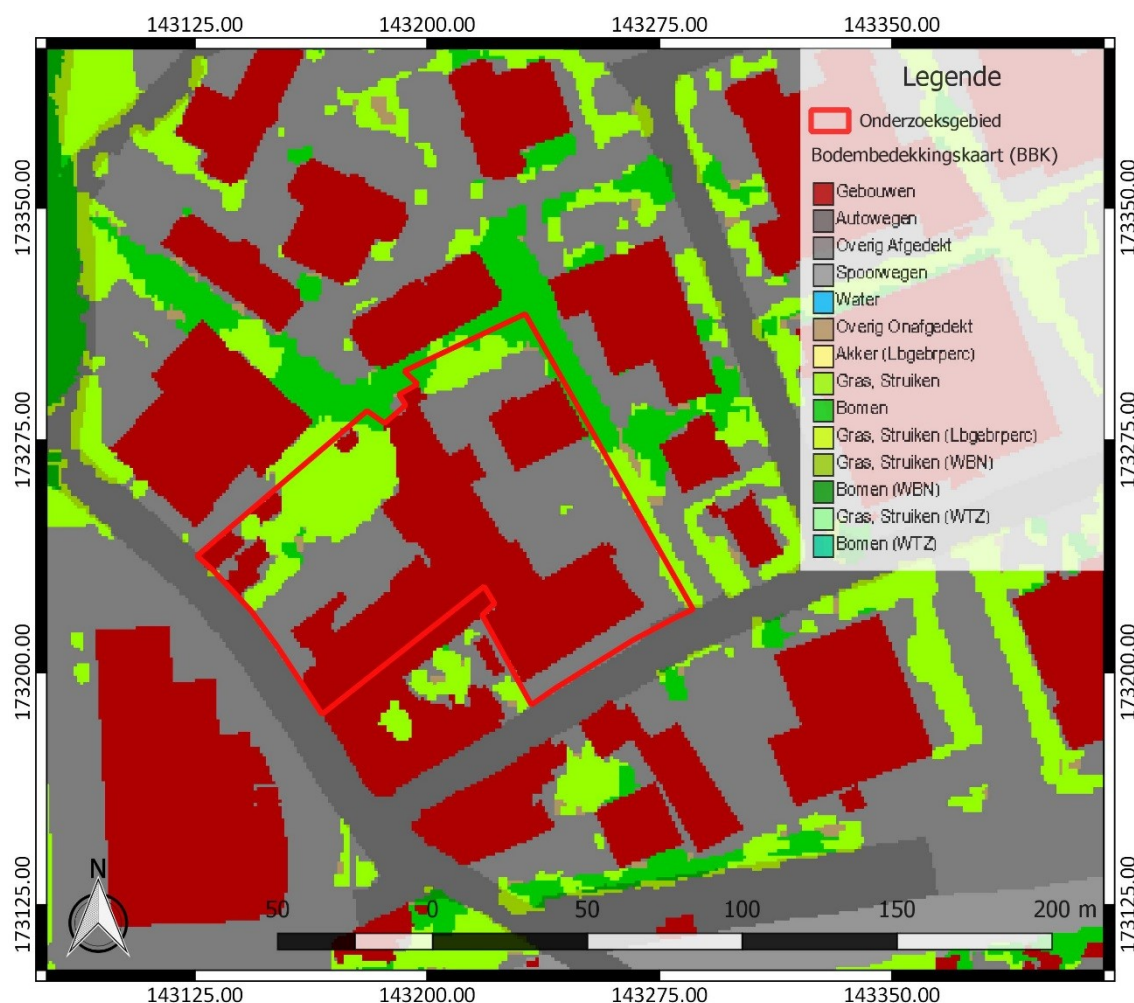
⁶ Louis 1957, 34

⁷ Louis 1957, 45-46

Figuur 16: Bodemkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

In het onderzoeksgebied zijn op de bodemgebruikskaart gebouwen en verhardingen te bemerken. Voor het overige wordt het onderzoeksgebied volgens de kaart ingenomen door gras, struiken en bomen (Figuur 17). Dit beeld komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 9).

Figuur 17: Bodemgebruikskartaal met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

2.4.2 Historische beschrijving van het onderzochte gebied

Oorspronkelijk was Groot-Bijgaarden gekend als "Bijgaarden". Pas in de 17de-eeuw werd het voorvoegsel "Groot" aan de naam toegevoegd om een onderscheid te maken met Klein-Bijgaarden in Sint-Pieters-Leeuw. De oudst gekende schrijfwijze van Bijgaarden is "Bigardis" en werd opgetekend in 1110. De naam zou een Germaanse oorsprong hebben.⁸

De geschiedenis van Groot-Bijgaarden werd bepaald door de Sint-Wivina-abdij, een benedictinessenabdij, en door lokale heren, leenmannen van de hertogen van Brabant. Een deel van Groot-Bijgaarden was in het bezit van de heren van Bijgaarden. De familie van Bijgaarden werd voor het eerst vermeld in oorkonden in de 12de eeuw en werd vernoemd tot in de eerste helft van de 14de eeuw. Vermoedelijk bouwde Arnulfus III de Bigardis tijdens de tweede helft van de 12de eeuw een eerste burcht. Vervolgens kwam de familie van Vele via huwelijk in het bezit van Bijgaarden. Op het einde van de 15de eeuw kwam de heerlijkheid in handen van de Brusselse familie Estor. In 1549 werd de heerlijkheid verkocht aan Gaspar Schetz, heer van Grobbendonk, die haar in 1555 zou verkopen aan Laurens Longin. Het domein kwam in 1630 in het bezit van de familie van Boisschot. Ferdinand van Boisschot, baron van Zaventem en Nossegem, liet het kasteel sterk aanpassen. De heerlijkheid

⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Groot-Bijgaarden [online], <https://id.erfgoed.net/themas/14247> (geraadpleegd op 2 januari 2020)

Bijgaarden werd in 1741 verheven tot markizaat onder de naam Boisschot. Na de Franse Revolutie kende een deel van het oorspronkelijke domein met het kasteel nog verschillende eigenaars.⁹

Het klooster van Groot-Bijgaarden, dat afhankelijk was van de benedictijnenabdij van Affligem, kreeg in de 12de eeuw van de hertogen van Brabant de woeste gronden op het grensgebied van Groot-Bijgaarden, Dilbeek, Sint-Martens-Bodegem en Sint-Ulriks-Kapelle geschonken. De gronden werden ontgonnen en er werden belangrijke pachthoeven opgericht. De eerste hoeve bevond zich binnen de kloostermuren. Vervolgens werd het Hof te Hongersveld, het tweede belangrijkste pachthof, opgericht.¹⁰

Figuur 18: Villaretkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Op kerkelijk vlak bestaat Groot-Bijgaarden tegenwoordig uit drie parochies: de Sint-Egidiusparochie (de dorpsparochie), de Heilige Familieparochie ten noorden (die ontstaan is tijdens het interbellum) en de Heilige Dominicus Savioparochie (die deels gelegen is op het grondgebied van Dilbeek). De Sint-Egidiusparochie zou opgericht zijn in de tweede helft van de 12de eeuw uit delen van de parochies van

⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Groot-Bijgaarden [online], <https://id.erfgoed.net/themas/14247> (geraadpleegd op 2 januari 2020)

¹⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Groot-Bijgaarden [online], <https://id.erfgoed.net/themas/14247> (geraadpleegd op 2 januari 2020)

Bekkerzeel, Zellik en Anderlecht-Dilbeek. Met de steun van de heren van Bijgaarden en de Sint-Wivina-abdij werd in de buurt van het kasteel van Groot-Bijgaarden de Sint-Egidiuskerk opgericht.¹¹

Op de Villaretk kaart, genoemd naar Jean Villaret, ingenieur-geograaf bij het Franse hof en één van de makers (1745-1748), bevindt het onderzoeksgebied zich reeds langs de Brusselstraat (Figuur 18 en Figuur 19). Deze weg was tot ca. 1700 een belangrijke verbindingsweg die Brussel met Asse verbond via Sint-Ulriks-Kapelle.¹² Ook langs de zuidoostelijke rand van het terrein is reeds een weg weergegeven. Het onderzoeksgebied is onbebouwd. De kaart geeft aan dat het terrein ter hoogte van een helling gelegen is. Het onderzoeksgebied bevindt zich ten zuidoosten van de historische dorpskern en van het kasteel van Groot-Bijgaarden.

Figuur 19: Detail van de Villaretk kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

De Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgemaakt op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778), toont dat het onderzoeksgebied nog steeds onbebouwd is en in gebruik is als akkerland (Figuur 20 en Figuur 21). Ter hoogte van de zuidoostelijke rand van het terrein is grasland weergegeven.

¹¹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Groot-Bijgaarden [online], <https://id.erfgoed.net/themas/14247> (geraadpleegd op 2 januari 2020)

¹² Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Brusselstraat (Groot-Bijgaarden) [online], <https://id.erfgoed.net/themas/16140> (geraadpleegd op 2 januari 2020)

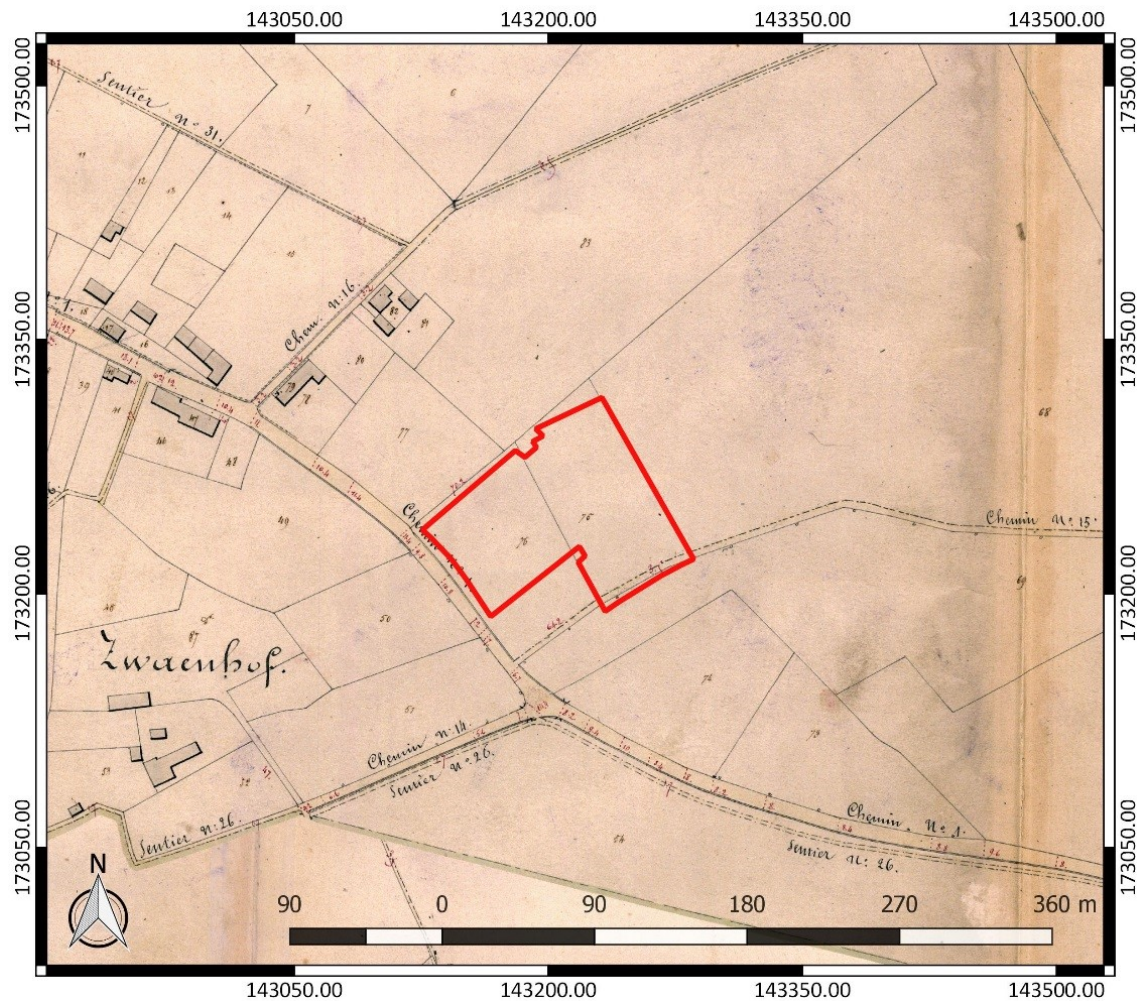

Figuur 20: Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

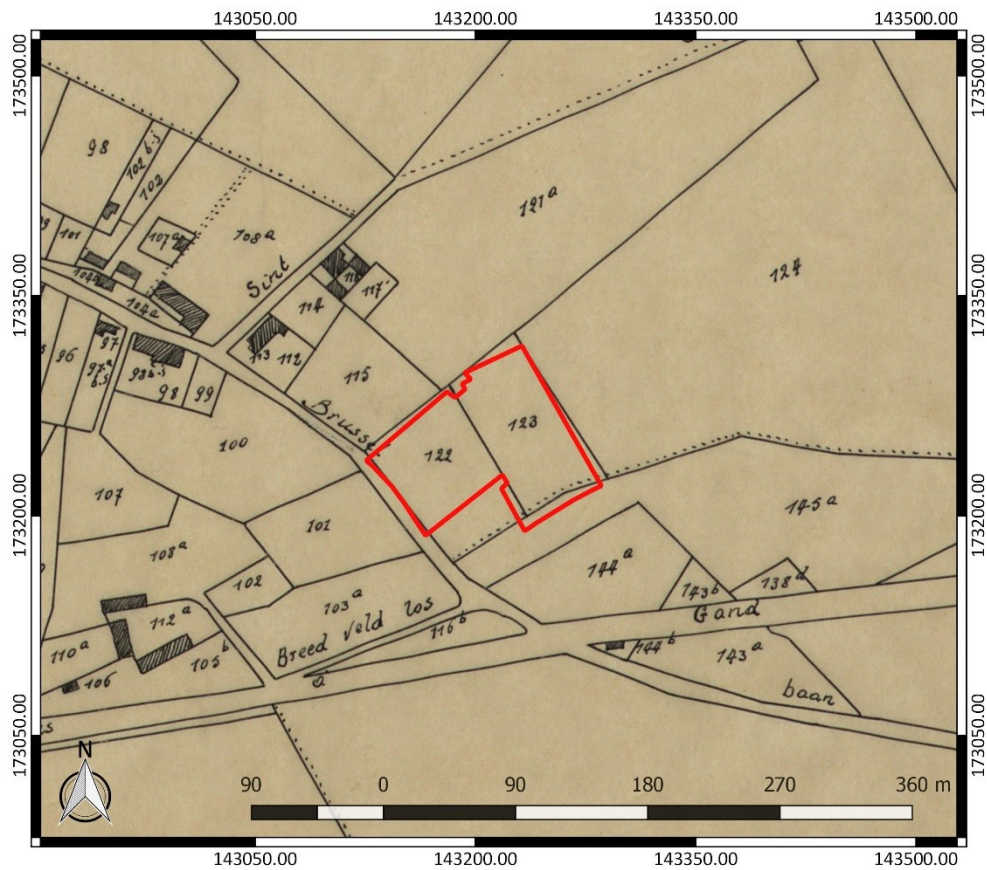

Figuur 21: Detail van de Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Op de Atlas der Buurtwegen (1841) is nog steeds geen bebouwing te zien binnen het onderzoeksgebied. Vermoedelijk was het terrein nog steeds in gebruik als akkerland (Figuur 22). In het zuidoosten van het terrein loopt een weg. Ten zuidwesten is “het Zwaenhof” weergegeven. De Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van P.C. Popp (1842-1879) toont ten zuiden van het projectgebied voor het eerst de spoorweg tussen Brussel en Gent over Aalst (Figuur 23). De Vandermaelenkaart (1846-1854) geeft opnieuw een helling aan ter hoogte van het onderzoeksgebied (Figuur 24). In het zuidoosten en het zuidwesten is grasland aangeduid. Aangezien de Brusselstraat in het zuidwesten door het terrein loopt, kan verondersteld worden dat er een afwijking is ontstaan bij het georefereren van de kaart. Vermoedelijk moet het terrein noordelijker gesitueerd worden.

Figuur 22: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

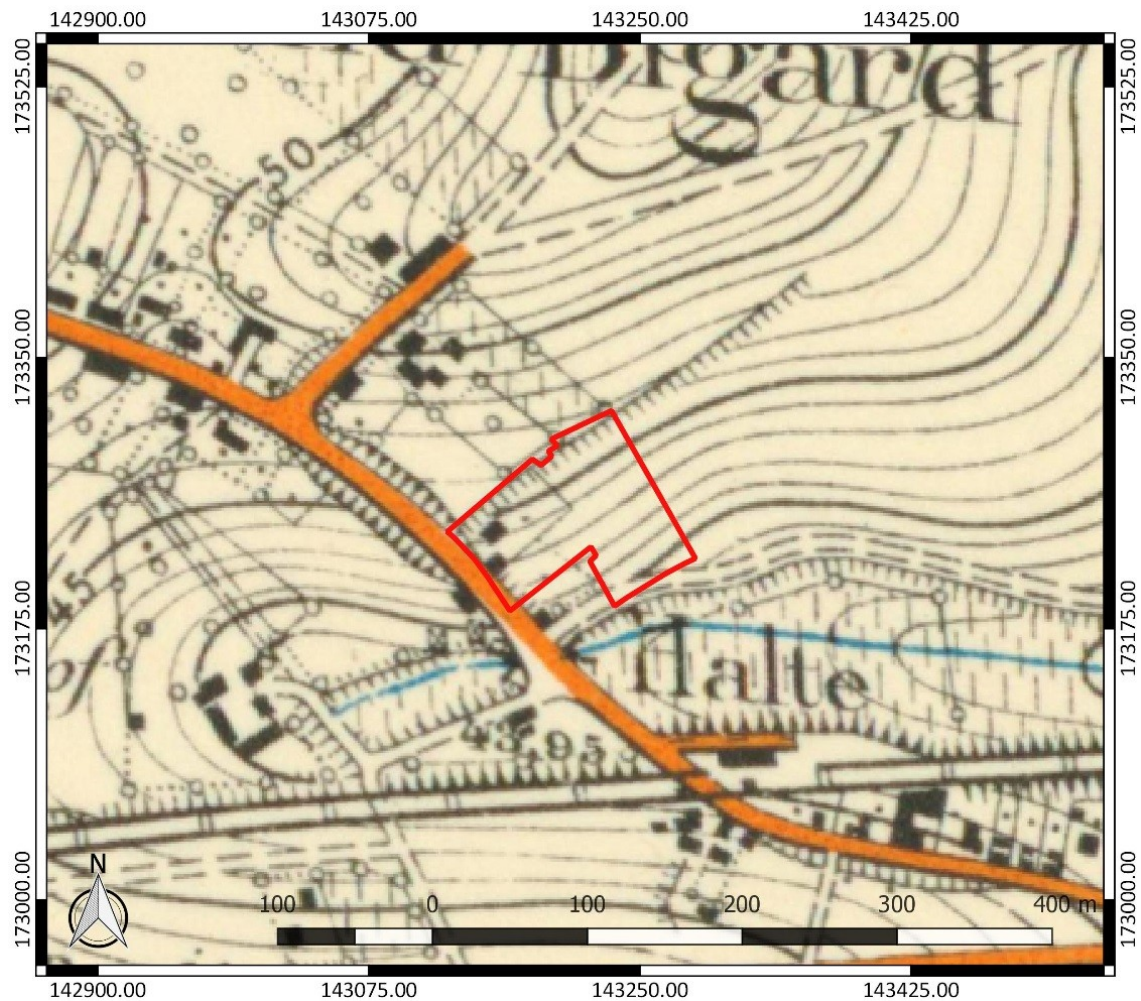

Figuur 23: Atlas cadastral parcellaire de la Belgique met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

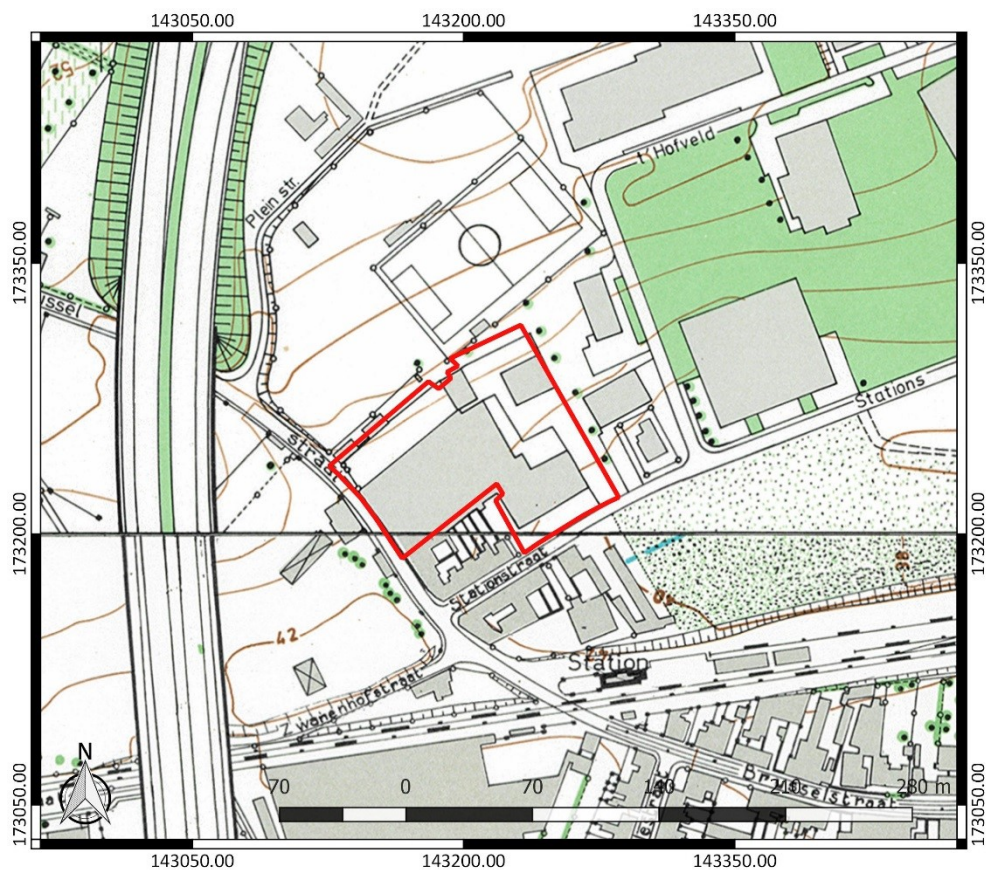

Figuur 24: Vandermaelenkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

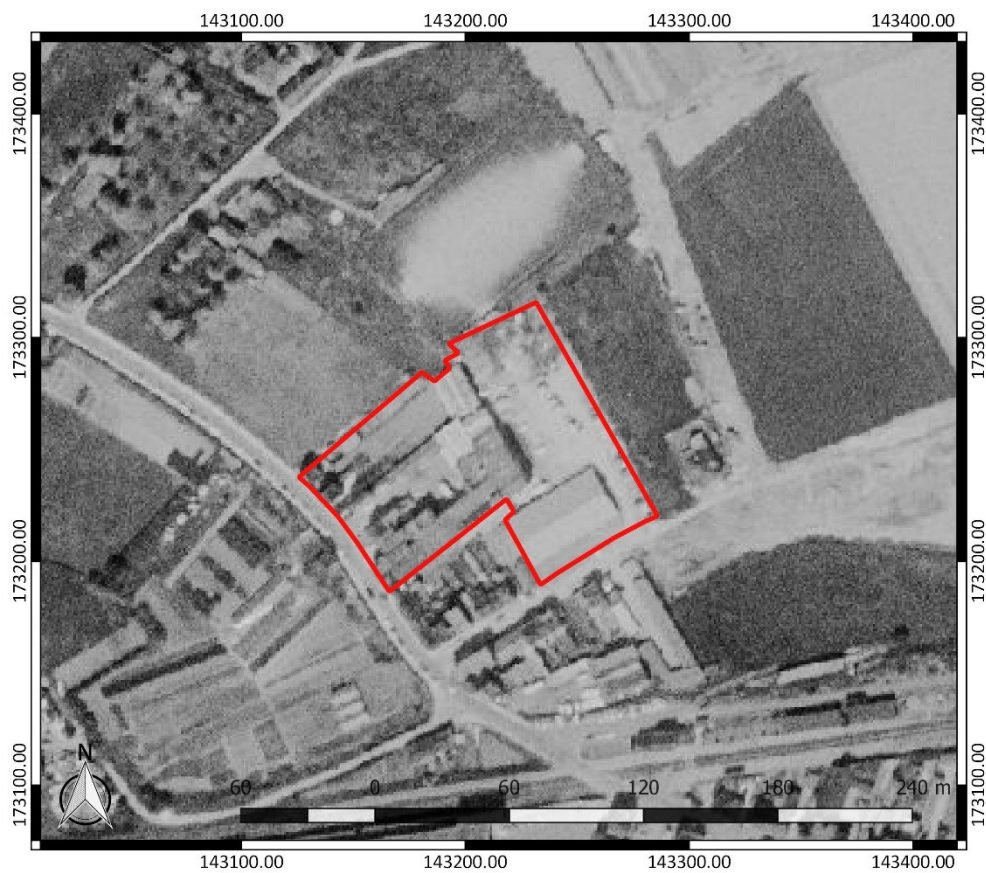
Een topografische kaart uit 1924 (Figuur 25) geeft voor het eerst bebouwing weer binnen het onderzoeksgebied. Het gaat om twee gebouwen in het zuidwesten van het terrein. Ten zuiden van het onderzoeksgebied is de Molenbeek weergegeven. Op een topografische kaart van het Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw (1950-1970) is de bebouwing binnen het onderzoeksgebied gewijzigd en uitgebreid (Figuur 26). Het terrein is nu grotendeels bebouwd. De bebouwing komt reeds overeen met de huidige bebouwing. Een luchtfoto uit 1971 (Figuur 27) toont dat het terrein grotendeels bebouwd en verhard is. Een luchtfoto uit 1979-1990 (Figuur 28) geeft een gelijkaardig beeld weer. Het beeld komt ook overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 9).

Figuur 25: Topografische kaart uit 1924 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

Figuur 26: Topografische kaart van het Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw (1950-1970) met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 27: Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 28: Luchtfoto uit 1979-1990 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

2.4.3 Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader

De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) vermeldt een aantal locaties in de omgeving van het onderzoeksgebied waar archeologische resten gekend zijn (Figuur 29). De in de nabijheid gelegen archeologische waarden en de locaties met een gelijkaardige landschappelijke ligging worden besproken. Ze zijn het relevantste om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten.

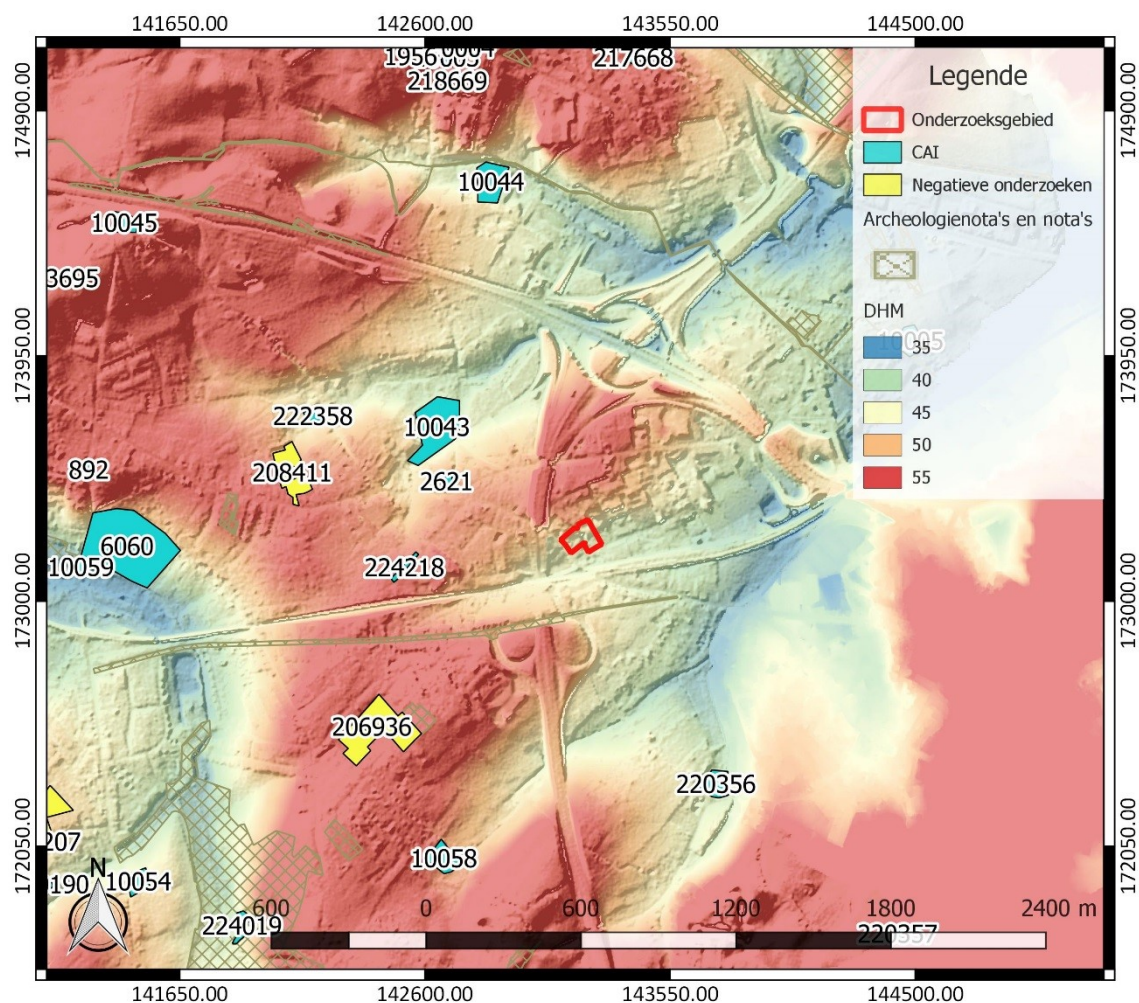
De meest nabijgelegen archeologische waarden in de omgeving zijn te dateren tussen de volle middeleeuwen en de nieuwste tijd. Ten noordwesten van het onderzoeksgebied bevindt zich de Parochiekerk Sint-Egidius (CAI ID 2621), die teruggaat tot in de volle middeleeuwen. Rond 1600, na verwoestingen tijdens de godsdienstoorlogen, werd de toren van de toenmalige kerk heropgebouwd. Van de oude kerk is enkel deze westtoren bewaard gebleven. De kerk bezat een kerkhof dat inmiddels verdwenen is. Tussen 1771 en 1778 werden het schip en het koor vernieuwd. Tijdens de Tweede Wereldoorlog raakte de kerk zwaar beschadigd. Ze werd tussen 1947 en 1949 gerestaureerd. In 1966 werd het kerkhof verwijderd.¹³

Ten noordwesten van het onderzoeksgebied is ook het kasteel van de heren van Bijgaarden met donjon gesitueerd (CAI ID 10043). Een eerste burcht werd mogelijk gebouwd in de tweede helft van

¹³ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 2621, Parochiekerk Sint-Egidius (geraadpleegd op 2 januari 2020); Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Parochiekerk Sint-Egidius [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/38967> (geraadpleegd op 2 januari 2020)

de 12de eeuw. Het kasteel zou aangepast zijn in de 17de eeuw. Op het terrein bevindt zich een antropogeen reliëfverschil (mogelijk een motte) met een monumentaal relict (een ingemotte toren) uit de late middeleeuwen. De lichte verhevenheid waarop de toren zich bevindt, kan tegenwoordig nog moeilijk als motte beschouwd worden. De toren bestaat uit vijf niveaus met bovenaan een defensief platform met hoektorentjes. De donjon gaat mogelijk terug tot het begin van de 15de eeuw. Vanaf de 18de eeuw had de donjon geen functie meer en in de 19de eeuw was hij sterk vervallen. De toren werd tweemaal verlaagd, in 1840 en 1890. Los van de mogelijke motte staat een versterkt kasteel dat in de kern teruggaat tot in de 16de-17de eeuw. Tussen het begin van de 20ste eeuw en 1930 werd de bebouwing op het domein grondig aangepast en gerestaureerd.¹⁴

Bij proefsleuvenonderzoek in de Bosstraat, ten westen van het onderzoeksgebied (CAI ID 224218), zijn sporen uit de nieuwste tijd aangetroffen. Het gaat om negen sporen van recente of subrecente datum (eind 19de of 20ste eeuw). Eén greppel bleef ongedateerd en is mogelijk van oudere oorsprong.¹⁵

Figuur 29: Overzichtskaart Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://geo.onroerendergoed.be/>), weergegeven op het DTM 1 m en Hillshade DHM 5 m

¹⁴ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 10043, Pelgrim de Bigard Kasteel (geraadpleegd op 2 januari 2020); Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Kasteel van Groot-Bijgaarden en bijgebouwen [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/38970> (geraadpleegd op 2 januari 2020)

¹⁵ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 224218, Bosstraat (geraadpleegd op 2 januari 2020)

In de ruimere omgeving kwamen enkele losse vondsten van oudere datering aan het licht. Ter hoogte van de Wolfspuiten (CAI ID 224019) werd in het colluvium een donkere, fijnkorrelige vuursteen gevonden. Mogelijk gaat het om een kern uit het mesolithicum. Er werden ook greppels uit de nieuwe tijd vastgesteld.¹⁶ In de Stichelgatstraat (CAI ID 206936) kwam aardewerk uit de metaaltijden tevoorschijn. Er werden geen sporen aangesneden op het terrein. De scherven wijzen echter mogelijk op de aanwezigheid van sporen uit de metaaltijden in de nabije omgeving.¹⁷ Ter hoogte van vindplaats CAI ID 208411 werd een metalen fibula uit de midden-Romeinse tijd gevonden. Er werden tevens metalen knopen uit de 16de eeuw gevonden.¹⁸

In de ruime omgeving zijn verder ook nog resten uit de middeleeuwen aanwezig. Op enige afstand ten westen bevindt zich de Sint-Wivina-abdij (CAI ID 6060). Volgens de legende ontstond het klooster toen Wivina in ca. 1120 haar familie en man verliet om in een bos in de omgeving van Brussel te gaan wonen. Officieel werd er een benedictinessenpriorij opgericht door Godfried I van Brabant in 1126-1129. De priorij was afhankelijk van de abdij van Affligem en werd verheven tot zelfstandige abdij in 1548. Van het klooster bleven enkel het poortgebouw, het priesterhuis en de infirmerie bewaard. De bewaarde gebouwen dateren voornamelijk uit de 17de en de 18de eeuw. De abdij werd in 1794 opgeheven en in 1797 verkocht. De nieuwe eigenaars lieten een groot deel van de gebouwen slopen. Op het einde van de 19de eeuw kwam de abdij in het bezit van de broeders van de Christelijke Scholen die er nieuwe kloostergebouwen lieten optrekken. In de 20ste eeuw werden de gebouwen nog meermaals aangepast. Tussen 1900 en 1929 werden funderingen van de abdijkerk van het begin van de 16de eeuw aangetroffen. In 1947-1948 werden hier opgravingen uitgevoerd waarbij resten van de abdijkerk en het kloosterpand werden blootgelegd. De opgravingen wezen op vijf opeenvolgende kerken. Tijdens een proefsleuvenonderzoek in 2013 werden enkel sporen uit de nieuwe en nieuwste tijd aangetroffen. Het betreft voornamelijk muurfragmenten en antropogene ophogingslagen die afkomstig zijn van de afbraak en de heropbouw van het klooster doorheen de eeuwen.¹⁹

Binnen de kloostermuur bevond zich een laatmiddeleeuwse graanwatermolen (CAI ID 10059), die afgebroken werd in 1960. De maalvijver en het sluiswerk zijn wel nog aanwezig.²⁰ Ter hoogte van CAI ID 10054 is het Hof te Hongersveld gesitueerd. Deze historische abdijhoeve is een voormalige aanhorigheid van de Sint-Wivina-abdij. De naam "Hongersveld" duidt op het grotere domein waar de hoeve deel van uitmaakt. Het domein gaat zeker terug tot in de 12de eeuw. Mogelijk komt het zelfs voort uit een Karolingisch of nog ouder domein. De hoeve was de eerste hoeve van de abdij van Groot-Bijgaarden buiten haar eigen muren en werd voor het eerst vermeld in 1331. De hoeve brandde af in 1724. De huidige gebouwen dateren uit de 18de eeuw.²¹

Ook het Hof te Elegem (CAI ID 10058) was vroeger een pachthoeve van de Sint-Wivina-abdij van Groot-Bijgaarden. De hoeve zou voortgekomen zijn uit een Frankische nederzetting. Volgens bepaalde bronnen zou de pachthoeve van de abdij pas in de 18de eeuw opgericht zijn. Elders worden er echter

¹⁶ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 224019, De Wolfspuiten (geraadpleegd op 2 januari 2020)

¹⁷ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 206936, Stichelgatstraat (geraadpleegd op 2 januari 2020). Zie ook: Reyns/Cleda 2014.

¹⁸ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 208411, Brusselstraat (geraadpleegd op 2 januari 2020)

¹⁹ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 6060, Sint-Wivina-abdij (geraadpleegd op 2 januari 2020); Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Sint-Wivinaklooster [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/38969> (geraadpleegd op 2 januari 2020). Zie ook: Depuydt *et al.* 2013.

²⁰ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 6060, Sint-Wivina-abdij (geraadpleegd op 2 januari 2020); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 10059, Watermolen van de Abdij (geraadpleegd op 2 januari 2020)

²¹ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 10054, Hof te Hongersveld (geraadpleegd op 2 januari 2020); Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Hof te Hongersveld [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/38964> (geraadpleegd op 2 januari 2020)

al verschillende pachters van de hoeve vermeld vanaf 1402.²² Verder was in de omgeving ook nog het laatmiddeleeuwse Hof te Nieuwenhove (CAI ID 10044) gesitueerd, dat eigendom was van de Sint-Baafsabdij. Deze hoeve is inmiddels verdwenen.²³

Er bevinden zich tot slot nog enkele cartografische indicatoren uit de nieuwe tijd in de omgeving. Op de Villaretkaart is een site met walgracht weergegeven ter hoogte van CAI ID 222358. Deze walgrachtsite gaat dus minstens terug tot in 1745-1748 (terminus ante quem).²⁴ Ook de site met walgracht "Chateau de Catebrouck" (CAI ID 220356) is aangeduid op de Villaretkaart en dateert dus minstens van het midden van de 18de eeuw. Tot op heden bevindt zich hier een 18de-eeuws landhuis, het zogenaamde "Landhuis Les Ormes", dat vele verbouwingen onderging. Op de Ferrariskaart (1771-1778) is een domein afgebeeld met een huis - vermoedelijk een buitenhuis - aan de rand van een omgrachte tuin. Vermoedelijk werd rond 1800 een landschappelijke tuin met vijver aangelegd.²⁵

Andere gekende archeologische waarden in de omgeving van het onderzoeksgebied bevinden zich al op vrij grote afstand ten opzichte van het onderzoeksgebied of kennen een verschillende landschappelijke ligging. Ze zijn weinig relevant om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten. Daarom worden ze hier niet nader toegelicht. Ook bekrachtigde archeologienota's of nota's van terreinen in de omgeving bieden geen relevante aanvulling op de reeds besproken CAI-locaties. Daarom lichten we ze hier niet afzonderlijk toe.

2.4.4 Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese

Na uitvoering van het bureauonderzoek kunnen de onderzoeksvragen die vooropgesteld werden, beantwoord worden.

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein? Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?

Uit de bureaustudie wijzen een aantal elementen op een archeologisch potentieel. Zo is er de landschappelijke ligging binnen het glooiend landschap van het Pajottenland, binnen een gradiëntzone op de zuidoostelijke flank van een heuvelrug. Het terrein zelf heeft een hoogte van 41,5 tot 48,8 m TAW en helt sterk af naar de Molenbeek in het zuidoosten. De bodemkaart karteert het zuidwestelijke deel van het perceel als bebouwde zone (OB), maar in de buurt zijn vruchtbare droge leembodems met bewaarde B horizonten aanwezig. In het uiterste zuidwesten gaan deze over naar een natte leembodem zonder profiel. Mogelijk moet hier rekening gehouden worden met erosie die plaatselijk heeft plaatsgevonden.

Historische kaarten en luchtfoto's geven aan dat het terrein lang onbebouwd was en gebruikt werd als akker- en/of grasland. Pas vanaf het begin van de 20ste eeuw verschijnt de eerste bebouwing op het zuidwestelijk deel van het terrein. Tegen het midden van diezelfde eeuw is het terrein grotendeels bebouwd. Deze gebouwen staan er tot op vandaag. De impact van de bouw van deze gebouwen op het bodemarchief is momenteel onbekend, maar we kunnen wel verwachten dat het een negatieve impact gehad heeft op de bovenzijde van het bodemarchief.

²² Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 10058, Hof te Elegem (geraadpleegd op 2 januari 2020); Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Hof te Elegem [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/38946> (geraadpleegd op 2 januari 2020)

²³ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 10044, Hof te Nieuwenhove (geraadpleegd op 2 januari 2020)

²⁴ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 222358, Site met Walgracht (geraadpleegd op 2 januari 2020)

²⁵ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 220356, Site met walgracht "Chateau de Catebrouck" (geraadpleegd op 2 januari 2020); Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Landhuis Les Ormes [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/206890> (geraadpleegd op 2 januari 2020)

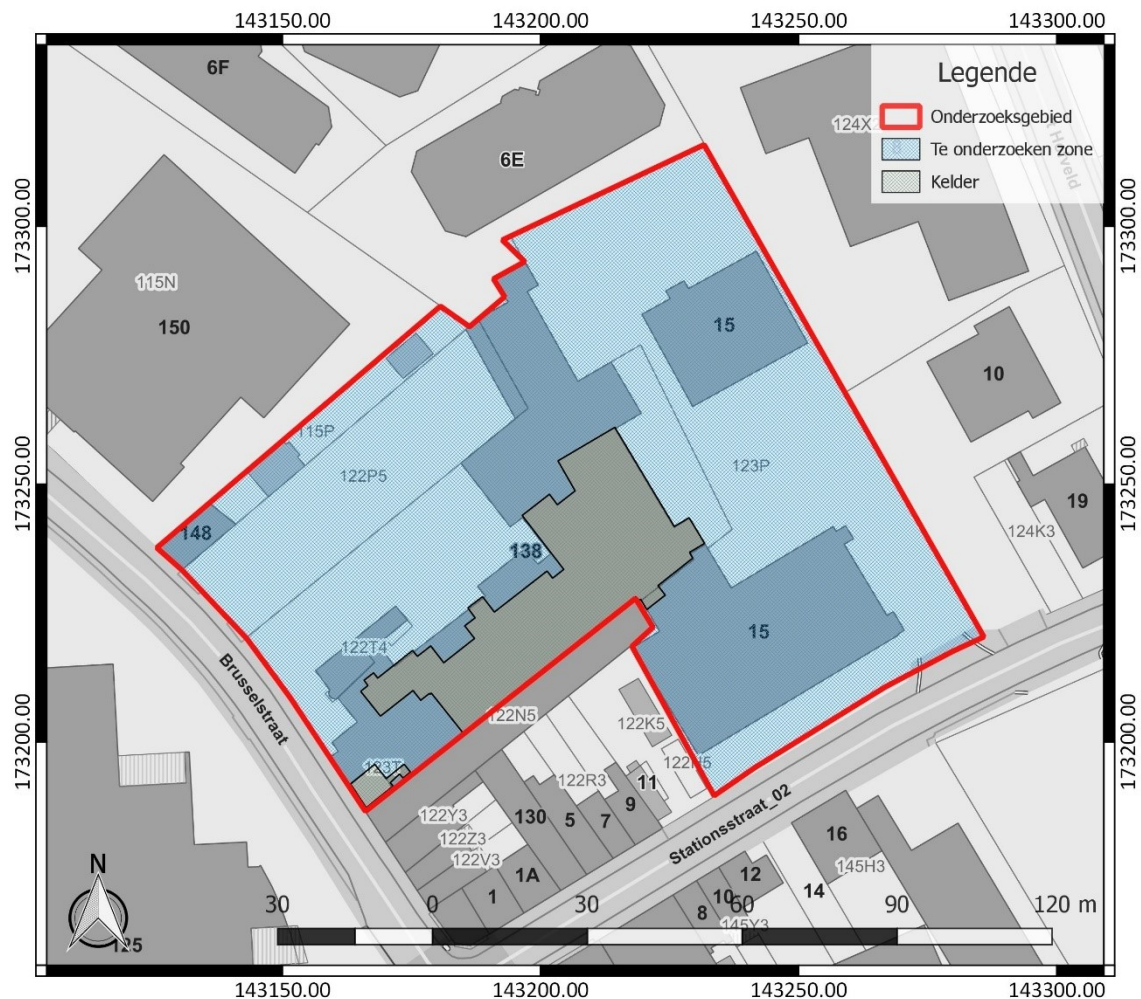
In de ruime omgeving zijn enkele vondsten van lithisch materiaal gedaan. Het potentieel op het voorkomen van een goed bewaarde steentijd artefactensite wordt echter laag ingeschat, omwille van de aanwezige bebouwing en verharding. De kans is groot dat de lagen waarin een goed bewaarde steentijd artefactensite kan voorkomen, verstoord zijn door de aanwezige bebouwing en verharding. Sporen zijn mogelijk wel nog bewaard gebleven. In de ruimere regio zijn archeologische waarden uit de metaaltijden, Romeins tijd en de middeleeuwen aanwezig.

Wat is de impact van de geplande werken?

Binnen het volledige onderzoeksgebied worden werken gepland, met name de sloop van de bestaande bebouwing en de aanleg van een nieuwe KMO-site. In totaal worden er 25 nieuwe units opgetrokken langs een centrale weg. Langs de weg en langs de units worden parkeerplaatsen aangelegd in klinkers. Verder wordt er groenaanleg gepland. Deze komen voornamelijk langs de achterzijde van de KMO-units. Van verschillende bodemingrepen ligt de precieze verstoringsdiepte nog niet vast. Dit doet besluiten dat binnen het volledige onderzoeksgebied het bodemarchief bedreigd is.

2.4.5 Afweging noodzaak verder vooronderzoek

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Deze inschatting is gebaseerd op de gunstige landschappelijk ligging van het terrein binnen een gradiëntzone en op de flank van een heuvelrug die afloopt naar de Molenbeek in het zuidoosten. Verder zijn er vruchtbare droge leembodems te verwachten, die naar het zuidwesten toe evolueren tot een natte leembodem zonder profiel. Momenteel is het terrein bebouwd en verhard. Wat de impact hiervan op het bodemarchief geweest is, is onduidelijk. Momenteel schatten we het potentieel op een goed bewaarde steentijd artefactensite laag in, maar dit dient verder geverifieerd te worden op basis van verder onderzoek naar de bodemopbouw. Wel is duidelijk dat het resterende bodemarchief ernstig bedreigd wordt door de geplande werken op het terrein. Daaruit volgt dat bijkomend archeologisch vooronderzoek nodig is. De zone van de bestaande kelder wordt buiten de verder te onderzoeken zone gelaten omdat het bodemarchief hier reeds verstoord is. Dit maakt dat de verder te onderzoeken zone een oppervlakte kent van ca. 9753 m².

Figuur 30: Onderzoeksgebied met aanduiding van de zone waar bijkomend archeologisch vooronderzoek nodig is, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

Voor het verdere vooronderzoek wegen we verschillende onderzoeksmethodes af. Geofysisch onderzoek is niet aangewezen omdat dit geen gegevens over de chronologie van de eventueel gedetecteerde fenomenen kan opleveren. Het potentieel op kennisvermeerdering is voor deze onderzoekstechniek te beperkt. Veldkartering is niet mogelijk binnen het onderzoeksgebied, omdat het terrein bijna volledig verhard en bebouwd is. Landschappelijk bodemonderzoek is wel relevant om de bewaringstoestand van de bodem en het potentieel op goed bewaarde steentijd artefactensites beter in te kunnen schatten. Afhankelijk van de bewaringstoestand van de bodem en eventueel het potentieel op goed bewaarde steentijd artefactensites is mogelijk bijkomend onderzoek naar steentijd artefactensites nodig. Tot slot dient ook een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd te worden om na te gaan of binnen het onderzoeksgebied relevante archeologische sporen aanwezig zijn. Deze onderzoekstechniek biedt daarvoor voldoende ruimtelijk inzicht en is geschikt omdat een site zonder complexe verticale stratigrafie verwacht wordt.

3 Samenvatting

Het bureauonderzoek sluit de aan-of afwezigheid van een archeologische vindplaats niet met 100 % zekerheid uit. De kans op het aantreffen van archeologische sporen is bijgevolg niet onbestaande. Op basis van de gekende archeologische waarden in de omgeving wordt rekening gehouden met het mogelijke voorkomen van sporen uit de steentijden, de metaaltijden, de Romeinse tijd en de middeleeuwen. Het onderzoeksgebied kent immers een gunstige landschappelijke ligging, binnen een gradiëntzone en op de flank van een heuvelrug die afloopt naar de Molenbeek in het zuidoosten waar de bodem varieert van een vruchtbare droge leembodem naar een natte leembodem. Daarnaast liggen er heel wat van waterlopen nabij. Gezien het archeologisch potentieel van het terrein en de sterk negatieve impact van de geplande werken op het bodemarchief is de uitvoering van bijkomend archeologisch vooronderzoek verantwoord in een zone van ca. 9753 m².

4 Bibliografie

4.1 Publicaties

Depuydt, S./M. Van Celst/N. Reyns, 2013: *Archeologisch vooronderzoek Groot-Bijgaarden (Dilbeek) – Hendrik Placestraat 43 en 49*, Bornem (Rapporten All-Archeo bvba 170).

Louis, A., 1957: *Bodemkaart van België. Verklarende tekst bij het kaartblad Anderlecht 87 E*, Brussel.

Reyns, N./B. Cleda, 2014: *Archeologisch vooronderzoek Dilbeek – Stichelgatstraat (Verkaveling Novus)*, Bornem (Rapporten All-Archeo bvba 215).

Schroyen, K., 2003: *Toelichting bij de quartairgeologische kaart. Kaartblad 31-39 Brussel-Nijvel*, Brussel.

4.2 Websites

Cartesius (2020)
<https://www.cartesius.be>

Centrale Archeologische Inventaris (2020)
<https://cai.onroenderfgoed.be>

Databank ondergrond Vlaanderen (2020)
<http://dov.vlaanderen.be>

Geoportaal Onroerend Erfgoed (2020)
<https://geo.onroenderfgoed.be/>

Geopunt Vlaanderen (2020)
<http://www.geopunt.be/>

Inventaris Onroerend Erfgoed (2020)
<https://inventaris.onroenderfgoed.be>

Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen (2020)
<https://www.onderzoeksbalans.be>

5 Bijlagen

5.1 Archeologische periodes

